

HUNTINGTON'UN DEMOKRATİKLEŞME DALGALARI BAĞLAMINDA TÜRK DEMOKRATİKLEŞMESİNE BAKIŞ VE 15 TEMMUZ'UN ÖNEMİ

Gürbüz ÖZDEMİR*

Özet

Batı dünyasının tarihî süreçte ortaya çıkardığı birikim, demokrasinin bugünkü seviyeye gelmesinde etkili olmuştur. Bu etki, Batı dışı toplumlara da yansımış ve demokrasi, onlar için de bir ideale dönüşmüştür. Bu bağlamda bölgede demokratik bir ülke olan Türkiye önemli bir örnektir. Türkiye, sahip olduğu bu niteliğe, aynı Batı'daki gibi iki yüzyıldır verdiği mücadele sonucunda ulaşmıştır. Bu süreç, Samuel P. Huntington'un "demokratikleşme dalgaları" tanımlamasıyla örtüşmektedir. Zira demokratikleşme yönünde atılan her adım, her defasında bir karşı koyuşla karşılaşmış ve bir gerileme yaşanmıştır. Ancak Türkiye, tüm ters dalgalara rağmen demokrasi mücadelesini sürdürmüş ve AB'ye muhatap olabilecek bir seviyeye gelmiştir. Attığı her adımla demokratik kişiliği güçlenen insanı sayesinde güçlü bir demokrasi kültürüne de sahip olmuştur. Bu bağlamda 15 Temmuz gecesi yaşananlar, insanımızın bedel ödeme karşılığında da olsa ülkesini koruma adına ulaştığı demokratik bilincin bir göstergesi olmuştur.

Bu çalışmada, Türk demokratikleşmesi, Huntington'un yaklaşımı bağlamında ele alınacak ve bu süreçte bir ileri dalgayı temsil eden 15 Temmuzun önemi ve Türk demokrasisi üzerindeki etkileri anlatılacaktır. Bu amaçla öncelikle demokrasi ve demokratikleşme kavramları açıklanacaktır. Sonrasında Huntington'un "demokratikleşme dalgaları" görüşü özetlenecektir. Bu çerçevede Türk demokratikleşmesine bakıldıktan sonra, bir ileri dalga olarak 15 Temmuzun önemi ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Demokratikleşme, Huntington, Türk Demokratikleşmesi, 15 Temmuz

GİRİŞ

Demokrasi düşüncesinin kaynağı Batı olduğu gibi, demokratik değerlerin bugünkü seviyeye ulaşmasında da Batı'nın tarihî süreçte adeta ilmek ilmek dokuyarak ortaya çıkardığı birikimin etkili olduğu reddedilmeyecek derecede sabit bir gerçekliktir. Bu etki, sadece Batı ile sınırlı kalmayıp Batı dışı toplumlarda da kendisini göstermiştir. Böylelikle 21.yüzyıla geldiğimiz bu günlerde demokrasi düşüncesi, tüm dünyada özgürlük, eşitlik ve insanca yaşama gibi temel değerlerin kaynağı olarak kabul edilen bir ideale dönüşmüştür. Bu sonuca ise, bir çırpıda değil, yüzyıllar boyu süren mücadeleler sonucu adım adım ulaşılmıştır. Buradan hareketle yalın anlamda statik bir "demokrasi" kavramını değil, dinamik bir süreci anlatan "demokratikleşme" kavramını ele alarak ve demokrasi düşüncesine ilişkin değerlendirmelerin daha ziyade bu kavram üzerinden yapılmasının gerekliliğini ifade etmek mümkündür. Bu yaklaşım, Batı açısından önemli olduğu kadar, belki de ondan daha fazla, Batı dışı toplumlar açısından anlamlıdır. Özellikle Müslüman toplumların demokratikleşemeyeceği şeklindeki bir kısım oryantalist görüşler (Bkz. Özdemir, 2017) dikkate alındığında, bu yaklaşım açısından nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Türkiye önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Türkiye, tüm eksiklikleriyle birlikte çok partili siyasî hayata, serbest seçim sistemine, hak ve özgürlükleri güvenceye alan bir anayasal yapıya sahip olmakla, bugün bölgede önemli bir demokratik ülkedir. Bunun ilk nüveleri, demokrasinin dinamik bir süreç olduğunu ve ulaşılması için aynı Batı'daki gibi çaba gösterilmesi gerektiğini kavrayarak, ancak yukarıdan aşağıya bir yöntemle, Osmanlı Devleti'nde 19. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Batılılaşma hareketleri sonucu atılmıştır. Bugüne ise, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte tek partili dönemden başlayarak, çok partili hayata geçiş sonucunda adım adım ulaşılmıştır.

* Doç. Dr.; Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi. E-posta: gurbuzozdemir_4@hotmail.com

Türk demokratikleşme tarihinin özeti olan iki yüzyıla yakın süreç, Huntington'un "demokratikleşme dalgaları" bağlamında değerlendirildiğinde, bir ilerleme ve bir gerileme tarihi olarak da tanımlanabilir. Zira demokratikleşme yönünde ileri atılan her bir adım, her defasında bir karşı koyuşla karşılaşmış ve bir gerileme yaşanmıştır. Her türlü olumsuz müdahaleye ve tüm ters dalgalara rağmen demokrasi mücadelesi sürdürülmüş ve bugün tüm eksiklerine rağmen AB'ye muhatap olabilecek bir seviyeye ulaşılmıştır. Gelinen bu noktada, iç dinamiklerin etkisi olduğu gibi, başta AB Uyum Süreci olmak üzere tarihi süreçteki her aşamada ortaya çıkan dış dinamiklerin de önemli katkısı bulunmaktadır. Tüm ters dalgalara rağmen demokrasi mücadelesini sürdüren Türkiye, attığı her adımla bilinçlenen ve demokratik kişiliği güçlenen insanı sayesinde, bireysel ve sosyal anlamda da güçlü bir demokrasi kültürüne sahip olmuştur. Bu bağlamda 15 Temmuz gecesi yaşananlar, hem dış dinamiklerin içerideki payandalarıyla başlattıkları olumsuz etkiye karşı insanımızın bedel ödeme karşılığında da olsa ülkesini ve demokrasisini koruma adına neler yapabileceğini hem de sahip olduğu demokratik kişiliğini ve oluşturduğu sosyal bünyeyi bilfiil göstermiştir. 15 Temmuz Süreci, Huntingtoncu bakışla ileri bir demokratikleşme dalgası başlattığı gibi bunu teminatı olan halkın ulaştığı demokratik bilincin de önemli bir göstergesi olmuştur. Kısacası Türk demokratikleşme süreci, başta Müslüman toplumlar olmak üzere Batı dışı toplumların demokrasiyle tanışabileceğinin önemli bir örneği olarak vardır. Bu nedenledir ki, Türkiye, zaman zaman bölgesindeki diğer ülkelere "model ülke" olarak da sunulmaktadır.

Bu çalışmada, Türk demokratikleşmesi, Huntington'un "Üçüncü Dalga: Geç Yirminci Yüzyılda Demokratikleşme" çalışmasında ortaya koyduğu "demokratikleşme dalgaları" anlamında ele alınmaya çalışılacaktır. Bu amaçla öncelikle demokrasi ve demokratikleşme kavramları ele alınacaktır. Sonrasında Huntington'un kısacası "demokratikleşme dalgaları" olarak tanımladığı görüşleri ortaya konulacak ve Türk demokratikleşmesi süreci bu anlamda değerlendirilecektir. Nihayetinde, "15 Temmuz Süreci"nin önemi ortaya koyma bağlamında, Türk demokratikleşmesinde önemli bir ileri dalgayı ifade ettiği ve yeni bir aşamayı anlattığı açıklanmaya çalışılacaktır.

1. DEMOKRASİ VE DEMOKRATİKLEŞME

Demokrasi, Yunanca "halk" anlamına gelen "demos" ile "egemenlik", "yönetmek" gibi anlamlara gelen "kratein" kelimelerinden oluşan bir kavramdır (Parry/Moran, 1994: 1, 2). Buradan hareketle demokrasi, etimolojik olarak, "halk egemenliği" ya da A. Lincoln'un ünlü deyişiyle, "halkın halk tarafından, halk için yönetimi" olarak tanımlanmaktadır (Sartori, 1993: 36). Bu tanım, normatif ve ideal bir demokrasiyi anlatmakla birlikte, kendi içerisinde bazı sorunları da taşımaktadır. Öncelikle, tanımdaki "halk" kavramı, türdeş bir bütün olmayıp içerisinde farklı çıkarlara sahip toplum kesimlerini barındırmaktadır. Dolayısıyla ikincisi, "halk için" ifadesindeki çıkar ve beklentiyi anlatan "için" kelimesi, farklılıklardan oluşan "halk" kavramını karşılaması çok zordur. Üçüncüsü, kalabalık nüfus, geniş coğrafi ve fizikî şartlar nedeniyle, halkın doğrudan yönetime katılması, yani "halk tarafından yönetim" de pratikte mümkün gözükmemektedir (Sartori, 1993: 22-40).

Bu sonuç ise, demokrasinin asla gerçekleşmeyecek bir ütopya olduğu yönünde bir kanaatin oluşmasına yol açabilecek niteliktedir. Olumsuz bir görüntü sergileyen bu durum, esasen demokrasi düşüncesi açısından tam tersi bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Zira bu gerçeğin farkına varılması, demokrasinin değişmez sabit bir gerçeklik olmayıp sürekli mücadele isteyen dinamik bir süreç olduğu anlayışını ve konunun ampirik bir yaklaşımla ele alınması gerektiği sonucunu doğurmuştur. Demokrasiyi bir ütopya görererek vazgeçmek yerine, var

olan şartlar çerçevesinde uygulanabilen bir demokrasi arayışı başlamıştır (Gözler, 2008: 167, 168). Hatta bu bağlamda Dahl (1971: 120), tam demokratik bir sistemin bulunmadığını, sistemlere, ideal demokrasiye yaklaştıkları nispetinde bir seviyeyi temsil ettikleri şeklinde bakılması gerektiğini, dolayısıyla her bir sistemin görece demokratik olarak değerlendirilebileceğini ifade etmiştir. Bu yönüyle demokrasi, sosyal bilimlere konu olan birçok kavramda olduğu gibi, Eski Yunandan bugüne olumlu/olumsuz anlamlar yüklenerek, eklemlenerek ve çeşitli şekiller alarak yüzlerce yıllık bir süreci ve birikimi anlatan tarihî bir olguya dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle demokrasi, hem normatif tanımındaki belirsizliği hem de tarihîliği sayesinde dinamik bir niteliğe bürünen, eşitlik ve özgürlük gibi temel değerler çerçevesinde kendisini sürekli geliştiren bir olgu haline gelmiştir. Ayrıca bu durum, demokrasinin belirsiz gibi gözükken görüntüsünün altında, aslında bir mücadelenin ve büyük bir birikimin olduğunu ortaya koymaktadır. Kısacası, Batı'nın tarihî, kültürel, siyasî, ekonomik ve sosyal şartlarının bir ürünü olan demokrasi düşüncesi, 20.yüzyılın son çeyreğine kadar uğrunda verilen mücadelelerle, farklı şartlarda farklı toplumların ihtiyaçlarına uygun pratikler ortaya koyabilen dinamik bir nitelik sergilemiştir (Heywood, 2012: 272; Erdoğan Tosun, 2001: 95; Heywood, 1999: 77-84).

Demokrasi düşüncesinin bu dinamikliği ve kendini yenileyebilme potansiyeli, her biri bir öncekinin eksikliklerini gidermek için yeni bir kurguyla üretilen birçok model ortaya çıkarmıştır. Örneğin, temsili liberal demokrasi, eskiçağ klasik/doğrudan demokrasisinin uygulanmasındaki zorluğu giderme çabasının sonucu olarak geliştirilmiştir (Erdoğan Tosun, 2001: 97). Ancak "halk iradesi"ni siyasî hayata yansıtmadığı, demokrasiyi çoğunluk yönetimi olmaktan uzaklaştırarak oligarşik bir niteliğe büründürdüğü iddiasıyla eleştirilmiştir (Bkz. Duverger, 1975; 1974: 538; 1969). Liberal demokrasi, ayrıca, modern dönemin tek tipleştirici anlayışını yansıttığı, hızla değişen sosyal dinamiklerin beklentilerine uygun şekilde "fark/kimlik" bağlamında bir sosyal yapı öngörmediği yani demokrasiyi gerçek bir çoğulculuğa göre işletemediği eleştirisine de uğramıştır (Özdemir, 2013: 78; Dursun, 2012: 191-192; Keyman, 2000: VII; Köker, 1996: 111). Hatta demokrasiye olan ilgiyi azaltarak ona zarar verdiği eleştirisiyle, meşruluğu dahi tartışmaya açılmıştır. 1970'lerin başında Jürgen Habermas tarafından "meşruiyet krizi" kavramlaştırmasıyla ortaya konulan bu durum, 1990'lı yıllardan itibaren "temsil ve katılım krizi" iddiasıyla yeniden vurgulanmaya başlanmıştır (Swingewood, 1998: 339-345). Demokrasi kuramı, özellikle liberal yaklaşımın açmazlarını çözmek için, dinamik niteliğini ve kendisini yenileyebilme potansiyelini tekrar devreye sokmuş ve yeni bir kurgulamaya gitmiştir. Yeni kurgu, temsili modelin eksikliklerini gidereceği öngörülen "katılımcı model" sonuç vermiştir (Dursun, 2012: 195-196; Bulut, 2003: 50-51; Erdoğan Tosun, 2001: 95; Köker, 1996:111). Katılımcı model de, sağladığı birçok katkıya rağmen, farklılıkları yok sayan tek tipleştirici anlayışı sürdürdüğü eleştirisi başta olmak üzere birçok eleştiriye uğramıştır (Özdemir, 2013: 81). Bu durum, doğal olarak yeni bir kurguya ihtiyacı doğurmuştur ki, yapılan kurgular arasında en dikkat çeken demokrasiyi gerçek çoğulculuğa götüreceğini iddia eden "radikal demokrasi modeli" olmuştur. Bu kurgu, liberal geleneği sürdürmekle birlikte, konuya tek tipleştirici modern anlayışla değil, "fark/kimlik" bağlamında ele alan post-modern bakış açısıyla yaklaşmaktadır (Özdemir, 2013: 81-91; Keyman, 1996; Köker, 1996). Kısacası, demokrasi tarihi, ister farklı ideolojiler, isterse de başlı başına liberal gelenek açısından değerlendirilsin, durağan bir demokrasi kavramını değil; bir yönüyle otoriter/totaliter rejimlerden demokrasiye geçişi ve diğer yönüyle de demokrasinin ideal hale gelmesi çabasını ortaya koyan bir süreci, yani farklı pratikleri sonuç veren sürekli yenilenmeyi, Giddens (2000: 92, 93)'in öz ifadesiyle "demokrasinin demokratikleşmesi"ni anlatmaktadır.

2. HUNTINGTON'UN DEMOKRATİKLEŞME DALGALARI

Demokrasi düşüncesi, durağan ve bir anda gerçekleşen olgu olarak görülmemekte, adeta eşyanın doğası gereği “demokratikleşme” olarak tanımlanan bir süreç çerçevesinde ele alınmaktadır. Bir yönüyle otoriter/totaliter rejimlerden demokrasiye geçiş ve diğer yönüyle de demokrasinin sürekli yenilenmeyle ideal bir hale gelme süreci olarak tanımlanan demokratikleşme, günümüzün en popüler kavramlarından birisi haline gelmiştir. Birçok çalışmaya (Bkz. Whitehead, 2002; Garrard, Tolz and White, 2000; Catt, 1999) konu olmakla birlikte, kavramdan bahis söz konusu olduğunda, özellikle Huntington'un “Üçüncü Dalga: Geç Yirminci Yüzyılda Demokratikleşme” çalışmasının öne çıktığı görülmektedir. 1992’de yayımladığı kitabında Huntington, demokratik kazanımların kolay bir şekilde elde edilmediğini, sadece yakın tarihimiz açısından bakıldığında dahi bugünkü noktaya iki yüzyıla yakın bir sürecin sonunda gelindiğini belirtmiştir. 90lara kadar dünyada üç demokratikleşme dalgası yaşandığını ileri süren Huntington, son iki yüzyıldır yaşanan demokrasinin gelişimini yani demokratikleşmeyi üç ileri ve iki ters dalga kapsamında incelemiştir.

Huntington, 1820li yılların şartları içerisinde ABD’de yetişkin beyaz erkeklerin %50’den fazlasının oy kullanmış olmasını, demokrasi düşüncesi adına büyük bir gelişme kabul ederek birinci dalganın başlangıcı olarak tanımlamıştır. Bu dalganın yavaş da olsa 1920li yıllara kadar bir yüzyıl sürdüğünü belirtmiştir. İlk dalga özellikle oy hakkının yaygınlaşması, temsili meclislerin oluşması, sorumlu hükümet sistemlerin yerleşmesi gibi gelişmelerle, 20.yüzyılın başlarından itibaren İngiltere, ABD, Fransa gibi ülkelerde kendisini göstermiştir. Ancak bu süreçte İngiltere, ABD gibi ülkelerde dahi henüz kadınlar ve siyahlar oy hakkından mahrumdular. Esasen bugünkü demokratik değerler açısından kabul edilemez olan bu durum, demokratikleşmeyi anlatması bağlamında o günün şartlarında Huntington tarafından anlamlı ve yeterli görülmüştür (Huntington, 2011: 28-29). Bu örnekten hareketle dahi, günümüzdeki Batı dışı toplumların sahip oldukları demokratik seviyelerini ve demokratikleşme aşamalarını yetersiz görerek eleştirmek; hatta onların demokratikleşemeyecekleri gibi bir kanaate ulaşmanın doğru bir yaklaşım olmayacağı açıktır. İkinci demokratikleşme dalgasının ise II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıktığını ifade eden Huntington’a göre, demokrasiyi savunan müttefiklerin savaşı kazanması ikinci dalganın oluşmasında etkili olmuştur. Almanya, İtalya ve Japonya’da totaliter sistemlerin son bulmasıyla demokrasiye geçme süreciyle ikinci dalga gerçekleşmiştir (Bkz.: Yoldaş/Yoldaş, 2013: 75). Bu dalganın sonucunda ise, Türkiye de dâhil olmak üzere Asya, Avrupa, Afrika ve Güney Amerika’da 22 bağımsız devlette baskıcı yönetimlerden demokrasiye geçilmiştir. Üçüncü dalga ise 1974’te Yunanistan ve Portekiz’de diktatörlüklerden demokrasiye geçilmesiyle birlikte başlamış ve 80li yılların sonuna kadar dünyanın birçok ülkesine yayılmıştır. Otuzdan fazla ülkenin demokrasiye geçiş yaptığı üçüncü dalgada, dış siyasetlerinde önemli değişiklikler yapan Avrupa Topluluğu (AT), ABD ve SSCB ile kendi doğasına tamamen ters bir şekilde otoriterliğe karşı çıkmaya başlayan Katolik Kilisesinin büyük etkisi olmuştur. Bu bağlamda Huntington, ikinci ve üçüncü dalgalarda, özellikle dış müdahalelerin büyük etkisinin olduğunu açıkça belirtmiştir (Huntington, 2011: 60).

Diğer yandan Huntington’a göre, her bir demokratikleşme dalgasını bir ters dalga takip etmiştir. Birinci ileri dalga, 1920’li yıllarda Avrupa’da faşist diktatörlüklerin kurulmasıyla son bulmuştur. 1922’de Mussolini İtalya’da ve arkasından Hitler Almanya’da demokrasiyi yıkmıştır. İkinci dalga da, 1960’lı yıllarda Latin Amerika ve bazı Asya

ülkelerinde ters dalgaya dönüşmüş ve demokrasiler yerine diktatörlükler kurulmuştur. Huntington (2011: 10-22), 1974'te demokrasiye geçişlerle başlayan üçüncü demokratikleşme dalgasının henüz ters bir dalgayla karşılaşmadığını, aksine Sovyet Bloğunun çökmesiyle birlikte 1990'lardan itibaren daha güçlü hale geldiğini ifade ederek ters bir dalganın olup olmayacağı ile ilgili bir bilgi vermemektedir. Bununla birlikte ters dalga olmaksızın 90lı yıllarda yaşanan demokrasiye geçişleri dördüncü dalga sayanlar olduğu gibi, Arap Baharıyla başlayan sürece dördüncü dalga olarak bakanlar da vardır (Bkz.Diamond, 2011; Gershman, 2011; Olimat, 2011).

Huntington'un bu görüşleri, demokrasi düşüncesinin bir anda olup biten durağan bir olgu olmayıp sürekli güçlenen bir süreç olduğu, sahip olduğu bu dinamik yapı ve potansiyel sayesinde her toplumun kendine uygun bir demokratikleşme süreci yaşayabileceği ve kendi şartlarına uygun demokrasi pratiği üretebileceği tespitini desteklemektedir. Dolayısıyla farklı kültür ve coğrafyalardan birebir aynı demokratik süreçleri ve pratikleri beklemek, bir noktadan sonra demokrasinin dinamizmini ve demokratikleşmenin doğasını sınırlandırmak anlamına gelecektir. Demokrasi düşüncesine bu bağlamda bir yaklaşım ise, özellikle Batı dışı toplumlar açısından oldukça anlamlı ve umut vericidir (Schmitter/Karl, 1999: 4). Kısacası, tarihî birikime ve bugün gelinen tecrübeye dayanarak, -bazı ters dalgalar dikkate alınmadığında ki bu da demokratikleşmenin doğasının gereğidir- insanlığın daha demokratik sistemler kurma ya da demokratik değerleri daha işlevsel kılarak gelişen şartlara cevap verir bir hale getirme konusunda olumlu bir eğilime sahip olduğunu söylemek mümkündür (Dursun, 2012: 168).

3. TÜRK DEMOKRATİKLEŞME DALGALARI

Batı demokratikleşme tarihi nasıl 1215 tarihli "Magna Carta"ya kadar geri götürülüyorsa, Türk demokratikleşme tarihi de iki yüzyıl önceye gidilerek 1808 tarihli "Sened-i İttifak" ile başlatılabilir. Hatta Alman düşünür Rumpf (1995: 5), bu açıdan bakıldığında bu kadar eski bir demokratik geçmişe sahip olan Türkiye'nin Almanya'dan daha fazla demokrasi deneyimi olduğunu ifade etmektedir. 1808'de başlayıp Tanzimat Fermanı'yla yönünü çizen (Eryılmaz, 1992: 51) Türk demokratikleşmesi, Meşrutiyet'in ilanı ile hız kazanıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından itibaren de yeni bir döneme girmiştir (Dursun, 2001: 121). Bu süreçte, devletin yıkılmaması için çözüm arayan Osmanlı aydını, Yeni Osmanlılar örneğinde olduğu gibi, öncelikle İslami kavramlarla batılı kavramları sentezlemeye çalışmış (Bkz. Özdemir, 2000; Sencer, 1974: 15), ancak zaman içerisinde tamamen Batılı değerlere yönelmiştir. Bu nedenle, Türk demokratikleşme sürecinin, esasen batılılaşma ve modernleşme süreciyle paralel gittiği ve dahi gelişiminde dış dinamik olarak Batı'nın önemli desteğinin olduğu görülmektedir (bkz. Dursun, 2001: 121; Özdemir, 2000: 204-306). Örneğin Tanzimat Fermanının ilan edilmesinde, İstanbul'un İngiliz Sefiri Canning'in etkisinin olduğu bilinmektedir (Beydilli, 2006: 350). Hatta örgütlü ilk muhalefet hareketi olan ve I. Meşrutiyetin ilan edilmesinde büyük rolü olan Yeni Osmanlılar Hareketi'ni de büyük oranda Batı etkisindeki Tanzimat ortamı yetiştirmiştir (Özdemir, 2000; Tunaya, 1988: 9). Böylece 1876'da Kanuni Esasi kabul edilerek meşruti sistemin kurulması, demokratikleşme bağlamında hem Tanzimat'taki erken ileri adımın hem de Batılı ülkelerin zaten hazır olan Osmanlı aydınına desteklemesinin bir meyvesi olmuştur. Başlayan süreç II. Abdülhamit'in Kanun-i Esasiyi askıya almasıyla sona ermiş ve demokratik kazanımlardan geri adım anlamına gelen bir sonuç ortaya çıkmıştır (Timur, 1971; 67-68).

Her düşüncenin kendisini rahatça ifade edebileceği özgür bir siyasî ortam oluşturmuş olan II. Meşrutiyet dönemi, Türk demokratikleşmesinin en önemli ileri dalgasıdır. Zira II. Meşrutiyet, Türk siyasî tarihinin geleceğini de etkileyecek şekilde siyasî mücadelelere hız kazandırmıştır. Sonrasında bu siyasî mücadeleler partileşmeye başlayarak, modern çağın tüm siyasî gelişmelerini de beraberinde getirmiştir. Türk siyasî hayatında çok partili hayata ilk geçiş de bu dönemde olmuştur. İttihat ve Terakki Fırkası (İTF) ve Ahrar Fırkası (AF) başta olmak üzere birçok siyasî parti kurulmuştur. Hemen hemen her görüşün partileşmesiyle birlikte, Osmanlı'da, demokratik parlamenter sistemin temeli atılmıştır (bkz.: Olgun, 2008). Bu dönemde Osmanlı siyasî hayatına damgasını vuran en temel parti ise İTF olmuştur. İTF, 1908 yılında yapılan seçimleri büyük bir zaferle kazanarak demokratik şekilde iktidara gelmiş ancak kısa sürede 31 Mart Olayını (1909) fırsat bilerek iktidar tek başına elde etmeye yönelmiştir. İTF'nin giderek otoriterleşmesi, doğal olarak karşısında güçlü bir muhalefetin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Farklı görüşlerde olan tüm İTF muhalifi grupların birleşmesiyle, 1911 yılında Hürriyet ve İtilâf Fırkası (HİF) kurulmuştur. İTF'nin otoriter yönetimine karşı muhalefetin artması, aksine İTF'nin demokratik çizgiden tamamen çıkmasını hızlandırmıştır. Bâb-ı Âlî Baskını (1913) ile başlayan süreçle birlikte muhalefet tamamen etkisiz hale getirerek tek parti yönetimini kurmuş ve hâkimiyetini I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam ettirmiştir. Böylelikle İTF'in kısa sürede oluşturduğu baskıcı tek parti yönetimi, Türk demokrasisine güçlü bir ters dalga yaşatarak yeniden kesintiye uğratmıştır (Tunaya, 1952: 75).

Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasıyla başlayan dönem, Anadolu'da millî bir devletin doğması yönünde son derece önemli bir süreç başlatmıştır. Bu süreçte, millî bağımsızlık ilkesiyle Kurtuluş Savaşı'nın başlatılması, 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılması, Mecliste çoğulculuğa işaret eden Tesanüt, Müdafaa-i Hukuk, İstiklal, Halk Zümresi gibi grupların kısa sürede oluşması, 9 Eylül 1923'de Halk Fırkasının kurulmasıyla partileşme sürecinin başlaması ve hemen arkasından Cumhuriyet'in ilan edilmesi gibi adımlar (Tunçay, 1981: 40), Türk demokratikleşmesi adına yeni bir ileri dalga oluşturmuştur. Bu dalgadaki her bir adım, Türk demokrasisi açısından güçlü bir potansiyeli de beraberinde getirmiştir. Örneğin, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun yeni iç tüzüğünün kabulünden dört buçuk ay sonra, Mustafa Kemal'in gazetecilere verdiği bir demeçte; bütün aydınların, Halk Fırkası (HF) adıyla kurulacak olan partinin programının hazırlanmasından ülkedeki ekonomik problemlerin çözümüne kadar çok farklı konularda düşüncelerini açıklamalarını istemesi oldukça demokratik bir ümidi ortaya çıkarmıştır (Tunçay, 1981: 47-48). Ardından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)'nin kurulmasına izin verilmesi, başlayan demokrasi ümidini daha da güçlendiren ileri bir adım olmuştur (Dursun, 2001: 125; Karpat, 1967: 61). Kâzım Karabekir ve Ali Fuat (Cebesoy), Rauf (Orbay) gibi tanınmış simaların, HF'dan ayrılarak 7 Kasım 1924'te TCF'ni kurmasıyla birlikte Cumhuriyet döneminde çok partili hayata geçişin ilk denemesi yaşanmıştır. Bu bağlamda Mustafa Kemal, 11 Aralık 1924'te Times Gazetesi'ne verdiği demeçte; TCF'nin kuruluşunun millî egemenlik anlayışının doğal bir sonucu olduğunu ve son derece olumlu karşıladığını ifade etmiştir (Söylev, 1997: 77). Ancak bu olumlu hava TCF'nin kısa sürede güçlenmesiyle birlikte bozulmuş ve başta Mustafa Kemal olmak üzere CHF bu durumdan rahatsızlık duymuştur. Bunun bir sonucu olarak, 13 Şubat 1925'te patlak veren Şeyh Said İsyanı ile TCF arasında ilişki kurularak, 4 Mart 1925'de kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu çerçevesinde demokratikleşmede bir geri adım olarak 5 Haziran 1925'de TCF kapatılmıştır (Karpat, 1967: 44-46; 62, 63).

Bir yandan ülkenin içinde bulunduğu olumsuz ekonomik durumdan CHF'nin sorumlu tutulması, diğer yandan beklendiği şekilde demokrasinin değil tek parti yönetiminin

giderek güçlenmesi özellikle liberal siyasetçilerce tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepki, TCF'nin kapatılmasının ardından, Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'nin doğmasına zemin hazırlamıştır. SCF'nin artan siyasî, ekonomik ve sosyal beklentileri göğüsleyebilmek adına bizzat Mustafa Kemal tarafından kurdurulmasına rağmen, demokrasi adına ümit verici ileri bir adım olarak saymak mümkündür. 12 Ağustos 1930'da kurulan SCF, CHF'ye muhalif kesimlerin desteğiyle kısa sürede Mustafa Kemal'in tahmininden çok daha fazla güçlenmiştir (Yetkin, 1982: 39). Mustafa Kemal, partiler arasında tarafsız olacağını belirtmesine rağmen yaşanan gelişmeler karşısında CHF'yi destekleme kararı vermiştir. SCF başkanı Fethi Bey ise, durumun kötüye gittiğini görerek, Mustafa Kemal ile karşı karşıya gelmeme adına 17 Kasım 1930 tarihinde SCF'yi kapatma kararı almıştır (Karpat, 1967: 62-63). Sonuçta TCF ve SCF'nin kurulmalarına izin verilmesi, çok partili demokratik hayata geçme adına önemli bir ileri dalgayı temsil ederken, kapatılmaları ise Türk demokratikleşmesinde ciddi anlamda bir ters dalga oluşturmuştur. 1937 yılına gelindiğinde ise, bu ters dalga güçlenmiş ve CHP, adeta demokratikleşme projesinden vazgeçme anlamına gelebilecek bir girişimde bulunmuştur. Sonuçta, kendisini devletle özdeş tutarak Türkiye'de resmen tek parti rejimini kurmuştur. Hatta 1935 Kurultayı'nda, "CHP eşittir devlet" anlayışını bir sonucu olarak CHP genel sekreterinin içişleri bakanı tayin edilmesi kararlaştırılmış, valiler hem mülki idarenin hem de parti teşkilatının başına getirilmiştir. Hatta bunun doğal sonucu olarak da milletin tamamının CHP'nin üyesi olduğu ilan edilmiştir. Atatürk'ün ölümüne kadar durum böyle devam etmiş ve sonrasında İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde bu yaklaşımda yumuşama olmadığı gibi ters dalga daha da sertleşmiştir (Karpat, 1967: 68). Otoriterleşme yönündeki bu gelişmede, dış dinamikler bağlamında, Avrupa'da güçlenen baskıcı faşist rejimlerin büyük etkisinin olduğunu söylemek mümkündür (Ekinci, 1997: 98). Dolayısıyla İTF'nin iktidarını I. Dünya Savaşı ortamında sağlamlaştırması ya da faşist ve totaliter rejimlerin dünyada gözde olduğu yıllarda CHP'nin devletle bütünleşerek tek parti rejimini kurması rastlantı değildir. Bu nedenle demokrasi açısından, dış dinamiklerin etkisinin her zaman olumlu olduğunu söylemek zordur (Burçak, 1979: 33-34). Kısacası, dış dinamiklerin katkısıyla o güne kadar elde edilmiş olan demokratik kazanımlar, bu sefer farklı dış gelişmelerin etkisiyle esen ters dalgayla kaybedilmiştir.

Bu dönemde gerek demokratik olmayan tek parti rejimi uygulamalarının ve gerekse II. Dünya Savaşının verdiği ekonomik sıkıntılarının etkisiyle CHP'ye karşı şiddetini giderek artıran tepkiler, muhalefet mekanizmasına süratle ihtiyaç olduğu görüşünü güçlendirmiş ve tek parti rejimini sarsabilecek kanaatlerin doğmasına yol açmıştır (Karpat, 1967: 69-70). Türkiye, iç siyasette bunları yaşarken, dış siyasette II. Dünya Savaşı sonlarına doğru Müttefiklere yakınlaşmıştır. Bu süreçte, yeni bir dünya düzeni kurmak için Türkiye'nin de aynen kabul ettiği birçok önemli karara imza atılmıştır (Erer, 1963: 69-70). Bu yaklaşmanın bir tezahürü olarak İnönü, 1945 Gençlik Bayramı konuşmasında "Memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir" beyanıyla, ilk defa demokratik bir yönetimden söz etmiştir. Zira savaşı kazanan demokratik ülkeler birer dış etken olarak, Hungtinton'un tanımlamasıyla, tüm dünyada ikinci demokratikleşme dalgasını başlatmışlardır. Türkiye de, demokrasi ile yönetilen bir devlet olduğunu gösterebilmek ve başta ABD olmak üzere Batı'nın güvenini kazanabilmek için demokratik bir adım atma çabası içerisine girmiştir. Bu ileri adım çerçevesinde, ülkede siyasî parti, sendika ve derneklerin kurulması, özerk üniversite düzenlemesi ve basın özgürlüğüne izin veren kanunî değişikliklerin yapılması söz konusu olmuştur (Yetkin, 1994: 4; Koçak, 1986: 138, 172). TCF ve SCF örneklerinde olduğu gibi, o güne kadar dış destekten yoksun olduğundan çok partili hayata geçemeyen Türkiye'de, CHP çok partili hayata geçişe izin

vermek durumunda kalmıştır (Huntington, 2011: 31). Kısacası Türkiye’yi ciddi anlamda etkilemiş olan yeni dalga, var olan iç dinamiklere destek anlamında dış dinamiklerin devreye girmesini sağlamış ve BM’in kurucuları arasında yer alan Türkiye demokrasiye geçiş sürecini başlatmıştır (Karatepe, 1993: 202).

Türkiye, 17 Haziran 1945 ara seçimlerinin yapılmasından kısa bir süre sonra, çok partili hayata yönelik olarak ilk müracaata şahitlik yapmıştır. Bu noktada ilk akla gelen grup, CHP içerisinden "Dörtlü Takrir"i verenler olmuştur. Zira TBMM’deki Toprak Kanunu tartışmaları sırasında, CHP milletvekillerinden Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü’nün başını çektiği ve "Dörtlü Takrir" adıyla anılan bir grup tarafından bir muhalefet, ortaya konulmuştur. Kısa sürede Vatan Gazetesi ile muhalefete başlayan grup, millet denetiminin sağlanması, hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınması, antidemokratik baskıların kaldırılması gibi konuların üzerinde ısrarla durmuştur. Bunun sonucu olarak 21 Eylül’de Menderes ve Köprülü, CHP’den çıkarılmış ve sonrasında ise Bayar 28 Eylül’de partiden istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu çıkarılmalara itiraz eden Koraltan da partiden ihraç edilmiştir. Ancak çok partili hayata geçişte ilk muhalif parti adımı bu gruptan değil, Nuri Demirağ’dan gelmiştir. 7 Temmuz 1945’te kendisine parti kurma izni verilen Demirağ, 22 Eylül 1945’te CHP’nin karşısında ilk muhalif parti olarak Millî Kalkınma Partisi (MKP)’ni resmen kurmuştur. MKP’nin kuruluşu, asıl muhalefeti “dörtlü takirciler”den bekleyen İnönü tarafından ciddiye alınmamıştır. Gerçekten de MKP, 1946’dan başlayarak katıldığı seçimlerde CHP karşısında silik kalmış ve Demirağ’ın 1957’de vefatından sonra 22 Mayıs 1958’de kendiliğinden kapanmıştır (Tökin, 1965: 638-640).

Nihayet 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti(DP)’nin kurulmasıyla, Türk demokratikleşmesinde önemli bir adım atılmıştır. DP’nin kuruluşunun hemen akabinde, Cemiyetler Kanunu’nda değişiklik yapılmış ve böylece Türkiye’de kurulan parti sayısı birden artmıştır. Bu süreçte farklı görüşlere sahip olan Sosyal Adalet Partisi, Liberal Demokrat Parti, Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk(iye) Sosyal Demokrat Parti, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Türkiye İşçi ve çiftçi Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Yalnız Vatan İçin Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, Arıtma Koruma Partisi, İslâm Koruma Partisi, Yurt Görev Partisi, İdealist Partisi, Türk Muhafazakâr Partisi, Türkiye Yükselme Partisi, Millet Partisi, Serbest Demokrat Partisi, Öz Demokrat Partisi, Müstakil Türk Sosyalist Partisi, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Müstakiller Birliği gibi birçok siyasî parti kurulmuştur (Bkz. Tökin, 1965). Partilerin bu denli çok olmasının en önemli nedeni, tek parti zamanında var olan ancak yasaklardan dolayı faaliyetlerini yeraltında sürdüren yapıların kanunî hale gelmiş olmasıdır. Diğer bir ifadeyle tek parti yönetiminin var olduğu ülkede mevcut katılım bunalımından kurtulmuş olmanın verdiği rahatlıktan kaynaklanmıştır (Dursun, 2012: 258). Bu partilerden, sadece geçmişteki TCF ve SCF tabanlarının sahip çıktığı DP ciddi olarak CHP’ye rakip olabilmiştir. Demokratikleşmede ileri bir dalgayı temsil eden bu süreç, Türkiye’de DP’nin 14 Mayıs 1950’de iktidar olmasının yolunu da açmıştır. DP’nin 14 Mayıs seçimlerini kazanmasından 27 Mayıs 1960 darbesine kadar geçen sürede, çok partili hayatın getirdiklerinin yanı sıra sendika, dernek, üniversite, basın-yayın gibi kuruluşların da katkısıyla demokratikleşme bağlamında Türkiye açısından geri dönülmez birçok ileri adım atılmıştır. Bu dönemde DP, devletle çevrenin buluşturulması, halkın değerleriyle ilişki kurulması (Mardin, 1992: 67-71) gibi çok önemli icraatlar gerçekleştirerek tek parti döneminin vesayetçi anlayışını kırmaya çalışmıştır. Ancak Türk demokratikleşmesinde yaşanan gelgitler, bu dönemde de söz konusu olmuş ve halkın üzerindeki vesayetçi tutumu tümüyle ortadan kaldıracak bir paradigma değişikliği mümkün olamamıştır.

1946 ile başlayan ileri demokratikleşme dalgası, 27 Mayıs 1960'da gerçekleştirilen Cumhuriyet tarihinin ilk darbesiyle büyük bir ters dalgaya uğramıştır. Yapılan darbe ve sonrasındaki düzenlemeler, sadece ters dalga olmakla kalmamış, Türk demokrasisinin geleceğini tümüyle etkileyen bir vesayet düzeni kurmuştur. 1961 darbe Anayasasında Cumhuriyetin nitelikleri arasında ilk kez insan haklarına dayanan, sosyal hukuk devleti gibi ilkeler yer almasına rağmen, uygulamada bunların gereği olabilecek sonuçlar doğmamıştır. Aksine başlayan çok yönlü vesayet düzeni, ortaya konulan demokratik çabalara rağmen 1971 Muhtırası ile güçlenmiş ve 1980 darbesi sonrasında ise pekişmiştir. 1982 Anayasasıyla, 1961 Anayasası arasında bazı farkların olduğu söylenebilir. Ancak her darbe sonrası millet iradesinin askıya alınması ve bunun sistem üzerinde bir vesayet düzenine dönüşmesiyle; 1960, 1971 ve 1980 darbelerinin demokrasiye yaptıkları kötülük hep aynı olmuştur. Bu nedenle iyi darbe kötü darbe yoktur, hepsi de demokrasiyi bitiren birer ters dalgadır.

1980 darbesinin toplum ve siyaset üzerinde ortaya çıkardığı olumsuz uygulamalar, yeniden sivil yönetime dönüş için düzenlenen 1983 Seçimlerine kadar sürmüştür. Seçimler sonucunda iktidar olan Anavatan Partisi (ANAP), demokratikleşme açısından yeni bir dönem başlatmıştır. Bireyin doğuştan demokratik hak ve özgürlüklere sahip olduğunu ifade eden Başbakan Özal, bireyin hiçbir şekilde bu hak ve özgürlüklerden mahrum edilemeyeceğini ortaya koymuştur. Bu yaklaşımıyla, “anayasal demokrasi”ye işaret etmiş ve devletin temel yapısında bir demokratikleşme süreci başlatmıştır (Uluç, 2014: 107-140). Bu dönemde düşünce, din ve vicdan özgürlüğü ve teşebbüs özgürlüğü başta olmak üzere, sivilleşme, özgürlük ve demokratikleşme yolunda birçok önemli adım atılmıştır. Örneğin inanç, düşünce ve örgütlenme özgürlüğüne zarar veren TCK'nin 141-142 ve 163. maddeleri kaldırılmıştır. 1987'de vatandaşlara Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na “bireysel başvuru” hakkı tanınmıştır. 1988'de “İşkencenin Önlenmesine Karşı Avrupa Sözleşmesi”, “İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi” gibi birçok uluslararası sözleşme imzalanmıştır (Hakyemez, 2012: 14-15). Liberal politikaların benimsenmiş olması, AB ile ilişkilerin güçlenmesi gibi dış etkenlerin de etkisiyle başlayan yeni demokratikleşme dalgası, Türkiye'yi yeniden demokratik bir karaktere evirmiştir. Ancak gerçekleşen tüm demokratik iradeye rağmen, askeri vesayet başta olmak üzere birçok vesayet kurumu, bu dönemde de etkisini sürdürmüş ve Özal, buna yapısal anlamda son verebilecek yeni bir anayasa ihtiyacını giderememiştir (Demir/Üzümçü, 2002: 161).

Türk demokrasisindeki bir ileri-bir geri dalga geleneği, Özal'ın 1993'te ölümünden kısa süre sonra yeniden kendisini göstermiş ve başlayan süreçle güçlü bir ters dalga oluşmuştur. Nihayetinde 28 Şubat 1997 tarihli MGK bildiriyle demokrasiye yapılan post-modern müdahale sonucu, bin yıl süreceği ifade edilen demokrasi karşıtı bir ortam ortaya çıkmıştır. Siyasî tarihimize “28 Şubat Süreci” olarak geçen bu geri dalga, sosyal, siyasî, ekonomik birçok krizi de beraberinde getirmiştir. Ancak her zaman olduğu gibi sivil seçimlerin yapılması ve arkasından yaşanan gelişmeler, demokratikleşmenin mücadele isteyen bir süreç olduğu gerçeğini bir daha ispatlamıştır. Zira 3 Kasım 2002 seçimleri sonrası başlayan AK Parti iktidarıyla, öncesinde yaşanmış olan demokrasi karşıtı gelişmeler tersine dönmüştür. Başlayan demokratikleşme dalgasıyla, birçok önemli adımlar atılmıştır. Özellikle dış dinamik olarak AB Uyum Süreci ve ekonomik alandaki gelişmeler sağladığı itici güçle, demokrasi, insan hakları vb. alanlarda gerçekleştirilen reformlarla Türkiye demokraside sınıf atlamıştır. Birey ve devlet arasındaki temel ilişki şekli ciddi anlamda dönüşmeye başlamış ve Özallı yıllarda ortaya konulmaya çalışılan ancak kesintiye uğrayan vatandaş odaklı yönetim anlayışı, teknoloji araçları gibi birçok etkenin katkısıyla güçlenmiştir. Kamu yönetimi alanında yapılan reformlarla, yaklaşım açısından geleneksel idare tarzından oldukça farklı yeni bir yönetim anlayışı kendisini göstermiştir. Vatandaş

merkezli şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılık gibi kavramlara sıklıkla vurgu yapan yeni yönetim anlayışı, devlet otoritesine vurgu yapan, yöneten-yönetilen ayrımının keskin olduğu geleneksel idari yapımızdan birçok açıdan farklılık göstermiştir (Bkz. Hakyemez, 2012; Sözen, 2011: 146).

2002 yılından itibaren AB perspektifiyle hareket eden Türkiye'nin, demokratikleşme kapsamında gerçekleştirdiği reformların önemli bir diğer etkisi de, siyaset kurumu ile askeri bürokrasi arasındaki ilişkide ortaya çıkmıştır. Demokratikleşme reformlarıyla, askerin siyaset kurumu üzerindeki vesayeti adım adım azalmıştır. Reformların sivil toplum ve demokrasi kültürünün gelişmesine büyük hizmet ettiği gibi vatandaşlık bilincini de artırmıştır. Bu süreçte demokratik kişiliğe sahip bilinçli vatandaşlardan oluşan demokratik cumhuriyete doğru bir dönüşüm yaşanmıştır (Hakyemez, 2012: 21 vd.). Bu reformların her biri başlı başına çok önemli olmakla birlikte, Türkiye'de sağlam bir demokrasinin kurulabilmesi için başta anayasa yapımında olmak üzere köklü bir felsefe değişikliğine ihtiyaç vardır. Bugün gelinen noktada başta askerî olmak üzere vesayetle ilgili bir sorun görünmemesine rağmen, sadece fiilî durumla yetinilmeyerek soruna kalıcı yapısal çözümler getirilmelidir. Böylelikle ideolojik devlet ve onun vesayet aygıtları aracılığıyla gerçekleştirdiği tahakkümünden kurtulabilinir (Arslan, 1997: 55). Kısacası 2002'den sonra bir dış etken olarak AB Uyum Süreci; Türkiye'de demokratikleşmeye, sivil topluma ve demokrasi kültürünün gelişmesine önemli katkı sağlamıştır ve geliştirmeye de devam edecektir. Orta ve uzun vadede bu sürecin Türkiye'de pekişmiş bir demokrasiye yol açacağı da görülecektir. Bu bağlamda Bernard Lewis (2010: 67), Türkiye'nin bu uzun demokratikleşme serüveni hakkında şu tespiti yapmaktadır: "Yüzyıldan fazla bir süre modern Türkiye'nin dönüşümünü izlemiş olan birisine, bu değişim sürecinin, geciktirilebilir veya hatta duraksatılabilirse de, artık geri döndürülemeyeceği kesin görünür".

Öte yandan demokrasiyi ölçme çabasındaki karşılaştırmalı ampirik araştırmaların sonuçlarına Türkiye'ni demokratikleşmesi açısından bakıldığında; kullandıkları göstergeler ve elde ettikleri bulgularda bazı farklılıklar olmakla birlikte, genelde benzer sonuçlar verdiği görülmektedir. Örneğin bu çalışmalardan birisinde, Türkiye 1980 sonrası itibarıyla demokratik ülkeler arasında yer alırken, bir başka çalışmada ise demokratik olmayan ülkeler arasında yer verilmiştir. Diğerlerinde de, aldığı puanlar değişmekle birlikte bu iki sonuç arasında gidip geldiği gözlenmektedir. Bunun anlamı, Türkiye'nin yaşadığı ileri ve geri dalgalara göre konumu dönem dönem değiştiği ve genel olarak "kısmen demokratik" ya da "yarı demokratik" ülkeler arasında yer aldığıdır. Örneğin Lijphard (1996: 38), karşılaştırmalı "Çağdaş Demokrasiler" araştırmasında, Ocak 1980'de 51 demokratik ülke arasında Türkiye'yi de sayarken, aynı yıl darbe sonrası demokrasiler arasından çıktığını ifade etmektedir. Yine Merkel'in "embedded demokrasi" kavramını (Bkz. Özalp, 2008: 129-162) esas alan ve 2004'ten beri iki yılda bir düzenlenen Bertelsmann Transformation Index (BTI)'de de Türkiye'nin demokrasi karnesi çıkarılmıştır. Örneğin BTI 2010'a göre, Türkiye ekonomik ve siyasî dönüşüm alanında 2003 yılından beri sürekli olarak ilerleme kaydetmiştir. İndekse göre, 2009 yılında "Türkiye, tarihinin en yüksek demokrasi seviyesine ulaşmıştır" (BTI, 2010: 164; Özalp, 2008: 157). Yine BTI 2010'a göre Türkiye'deki demokrasinin gelişim seviyesi 24'ten 23'e çıkmış ve orta sıradaki ülke grubundan, üst kategorideki ilerlemiş ülkeler grubuna dahil olmuştur (BTI, 2010: 27; Özalp, 2008: 157). Dolayısıyla BTI verileri, Türk demokratikleşmesinin performansını koruduğunu ve geliştirdiğini göstermektedir. Bu özelliğiyle Türkiye, AB aday ülke statüsü seçeneğini koruduğu gibi, İslam dünyasında da demokratikleşme alanında örnek gösterilen bir ülke olmaya devam etmiştir. Kısacası, son iki yüz yıllık Türk siyasî tarihinde var olan sorunlara ve yaşanan geri dalgalara rağmen demokratikleşme yolundaki istikametten sapılmamıştır.

Sened-i İttifak, Tanzimat reformları, I. ve II. Meşrutiyet, Cumhuriyet, çok partili hayata geçiş, AB aday üyelik statüsü gibi gelişmeler bu istikametteki kilometre taşlarından en önemlileri olmuştur (Lewis, 2010: 51; Özalp, 2008: 159).

4. TÜRK DEMOKRATİKLEŞMESİNDE “HALK”IN YERİ VE “15 TEMMUZ”UN ÖNEMİ

Bir ülkede bireyin bilinçlenmesi, sivil toplumun güçlenmesi, demokratik seçimlerin kurumsallaşması gibi süreçler, demokratik bir sistemin kurulmasında ne kadar önemliyse, onun devamlılığının sağlanmasında da o kadar önemlidir. Bu noktada, en genel anlamıyla toplum üyelerinin siyasî sisteme ilişkin inanç ve tutumları ile, o toplumun siyasete ilişkin davranış kurallarını ifade eden siyasî kültür en önemli belirleyici konumundadır. Zira bir ülkenin siyasî yapısıyla, sahip olunan siyasî kültürün doğrudan ilişkisi vardır ve demokratik bir sistemin varlığı için ona uygun bir siyasî kültür ortamına ihtiyaç kaçınılmazdır. Bu ortamın yokluğunda, demokratik bir yapıdan bahsetmek mümkün olamayacağı gibi başlı başına özgür siyaset yapmak da neredeyse imkânsız olacaktır (Poteman, 1989).

Kalaycıoğlu (1995: 50-51), demokratik bir siyasî kültürün oluşabilmesi için; o toplumda, demokratik sistemin temel aktörü olan bireyin demokratik kişiliğe* sahip olması başta olmak üzere, demokrasinin kurum ve kurallarına güven, siyasî ilgi ve etkinlik, sosyal hoşgörü, diğer bireylere güven ve onlarla birlikte yaşama inancı vb. unsurların varlığının olmazsa olmaz bir zorunluluk olduğunu belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle demokratik siyasî kültür ve sürdürülebilir güçlü bir demokratik yapı, özellikle demokratik kişiliğe sahip bilinçli bireylerden oluşan toplumlarda mümkündür. Demokrasi kültürünün olmadığı ya da zayıf kaldığı bir yerde ise, bireylerin iradelerinin ortak değerler ekseninde bir araya gelme imkânını gösteren demokratik bünye gerçekleşmeyecektir. Kapsayıcı ve anlayıcı değil, ötekileştirici ve dışlayıcı iradenin olduğu bir yerde doğal olarak demokratik sosyal bünye ile dostluk imkânından bahsetmek zordur. Bu nedenle demokratik siyasî kültürün, demokratik bünyenin ve dahi demokratik sistemin inşasında, demokratik kişiliğe sahip vatandaşların varlığı en önemli ön şarttır. Bu ön şart yerine geldiği takdirde, yöneten-yönetilen iletişimi ve etkileşimi oluşacak ve böylece bırakın halkın karar alma süreçlerinin dışında kalması bizzat içinde yer alması gerçekleşebilecektir. Bu nedendir ki, hem demokrasi düşüncesinin hem de demokrasi kültürünün sürekliliğini sağlayan demokratikleşmenin merkezinde, demokratik kişiliğe sahip bilinçli vatandaşlar topluluğu yani “halk” vardır. Demokratik kişiliğe sahip olan halk, her zaman demokrasi düşüncesini ve onun sağladığı özgürce ve insanca yaşama amacını hedeflemiştir. Yaşanan ya da yaşanma ihtimali olan sorunların ise, hiçbir zaman demokrasi düşüncesiyle ilgisi olmayıp, tamamen yanlış uygulama ve işleyişlerin sonucu olduğunun da farkında olmuştur. Bir sorundan kurtulmak için, örneğin askere değil demokrasinin temel ilkelerinin güçlendirilmesine ihtiyaç olduğunu savunmuş ve bu bilinçle ortaya koyduğu iradenin bir sonucu olarak da bu tür sorunların yaşanma ihtimali azalmıştır. Bu noktada şunu ifade etmek mümkündür; demokrasiyi kesintiye uğratıp demokratik sosyal bünyeye zarar veren müdahalelerin (darbe vb.) özünde, halkın iradesini olumsuzlayıp bu demokratik bünyeyi yok etme ve seçkinlerin seçkinliğini ikame edebilme çabası vardır. Zira “halk”ın etkin olmadığı tüm süreçler ya neticesiz kalmaya ya da sürekli kesintilere uğramaya mahkûmdur (Akıncı, 2013: 55-57).

Türk demokratikleşme sürecine bu bağlamda bakıldığında, sürekli kesintilere uğradığı ve ileri ve ters dalgalarla gelgitlere maruz kaldığı görülmektedir. Bunun en önemli

sebebi olarak, demokrasilerin temel aktörü kabul edilen halkın siyasî süreçlerin dışında kalması ya da tutulmasını göstermek mümkündür. Halkın etkin olup olmamasında ise, doğal olarak Orta Asya'dan başlayan siyasî tarihimizde kut, töre, ülüş gibi kavramlarla şekillenen siyasî kültürümüzün büyük etkisi bulunmaktadır. Özellikle yönetime karşı halka koruyucu bir tampon sağlayan ve karşılıklı uyulması gereken kuralları düzenleyen “zımnî (örtülü-gizli) sözleşme” kavramı (Mardin, 1995: 108-122), Türk siyasî kültürünün oluşmasında baskın bir niteliğe sahiptir. “Zımnî sözleşme” anlayışına göre, toplumun değerleriyle, siyasî iktidar bir paralellik arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle aynı değerleri paylaşmakta, sonuçta siyasî iktidar bu değerlere bağlı kalarak halka hizmet etmekte ve halk da ona itaat etmektedir (Mardin, 1995: 113-114). Örneğin klasik Osmanlı döneminde din ve devletin bir bütün olması ve padişahın aynı zamanda halife olması, bu birlikteliği yani zımnî sözleşmeyi sağlamıştır. Bu durum, aynı zamanda muhalefet anlayışının oluş(a)mamasına ve halkın siyaset dışında kalmasını sonuç veren edilgen bir toplum yapısına zemin hazırlamıştır (Eryılmaz, 1993: 55-56). Sonuçta, Türk siyaset kültüründe devlet ile halk arasındaki ilişkide; kamusalı değiştirme ya da değiştirilmesine engel olma eylem veya sürecini anlatan “siyaset” değil; istikrarı, birliği, bütünlüğü, çatışmasız ve muhalefetsiz bir yönetimi ifade eden “idare” geleneği gelişmiştir. Siyaset olgusu ise devlet içerisindeki seçkin kadrolar arasında gerçekleşmiştir. Buların dışında olabilecek “siyaset” merkezli söylem ve eylemlere olumsuz bakılmıştır. Örneğin Osmanlı'da yönetim ve siyaset, saray, Babiâli, ulema ve askerler arasında belirli bir denge içerisinde cereyan etmiştir. Padişahlar, hem bu dengenin dışında bir oluşumu hem de siyaset ifade eden eylemleri hiçbir zaman meşru görmemişlerdir. Kısacası Türk siyasî tarihinde halk, siyaset faaliyetinin dışında kalmış ve siyasî alanda fiilen rol oyna(ya)mamıştır (Eryılmaz, 1993: 56-57).

Modernleşme hareketleriyle birlikte Osmanlı'da birçok alanda değişim yaşanmıştır. Bu değişim, din ve devleti birbirinden ayırmış ve bu yönüyle toplumun bütünlüğünü de bozmuştur. Tanzimat'a gelindiğinde ise, halkın değerlerinden uzaklaşma süreci hızlanmış ve buna paralel olarak halktan uzaklaşma da derinleşmiştir. Doğal olarak halkla devlet arasındaki “zımnî sözleşme” kurumu da ortadan kalkmıştır. Ancak bu değişim, halkı siyaset süreçlerinden uzak tutan seçkin ve kadrocu anlayışı etkilememiş sadece şekil değiştirmesine yol açmıştır. Örneğin Türk demokratikleşmesinin başlangıcı olarak kabul edilen 1808 tarihli Sened-i İttifak ile birlikte, siyasette mevcut kadroların haricinde ayanların da etkisi söz konusu olmuş, ancak onlar halkın değil bir nevi seçkinlerin temsilcisi olduklarından, esasen halkın dışarıda kaldığı “idare” geleneği bozulmamıştır. Diğer bir ifadeyle değişim gerçekliğine rağmen, siyasi kültürümüzde var olan “idare” geleneği farklı bir şekil alarak bu dönemde de büyük ölçüde sürmüştür. Siyasî hayatımızın bundan sonraki tüm aşamalarında da, halka tepeden bakan ve onları yönetimde dışarıda bırakan seçkin anlayış yeni şekliyle etkili olmuş ve siyaseti onlar yönlendirmiştir (Eryılmaz, 1993: 58).

Bu durum, Cumhuriyet dönemi ve hatta 20. yüzyıl Türkiye'sinin siyaset anlayışına da damgasını vurmuştur. Türk demokratikleşmesinin her aşamasında, demokrasinin temel aktörü olan halk değil seçkin kadrolar yukarıdan belirleyici olmaya devam etmiştir (Mardin, 1995: 119-120). Gerek kendilerini devletin sahibi olarak gören yönetici kadroların ve gerekse bunlara karşı hürriyet, hak gibi fikirleri savunan diğer seçkinlerin -farklı dönemlerde farklı şekillerde olsa da- halkı siyasetten uzak tutması, halkta var olan edilgen yapıyı daha da güçlendirmiştir (Sezer, 2006: 156). Bu bağlamda Türkiye'nin tarihini sürekli kesintilerden dolayı “demokratikleşme girişimlerinin tarihi” olarak tanımlayan Karpat (1996: 23), halkın etkin olamayışından dolayı Türkiye'de tam bir demokrasinin gerçekleşemediğini söylemektedir. Bu sonuçta, yönetenlerin olduğu kadar yönetilenlerin demokrasiyi içselleştirememiş olması ya da kendi ideolojik siyasî beklentileri ölçüsünde bir

demokratik algıya sahip olmalarının payının olduğunu da belirtir. Adeta yöneticisi karşısında edilgen olmaya eğilimli bu siyasi kültür, yöneticilerin dışlayıcı yaklaşımlarıyla birleşince halkın siyasetin dışında kalmasını daha da pekiştirmiştir. Ancak buna yol açan temel etkenin, -yukarıda da belirtildiği gibi- halkın demokrasiye ne zaman hazır olacağına yani rüştünü ne zaman ispat edeceğine modernleşmeci seçkinlerin karar verdiği tepeden inmece anlayışların olduğu açıktır (Hakyemez, 2012: 16; Arslan, 2005: 129). Kısacası, siyasetin ve dolayısıyla demokrasi serüvenimizin öznesi, halk değil, onu dışarıda bırakan seçkin kadrolar olmuştur. Seçkin kadroların halka dayanmayan yüzeysel yaklaşımları da demokratikleşme sürecinde sürekli kesintilere ve ters dalgalara yol açmıştır (Köker, 2000: 228, 229).

Bu noktada Cumhuriyet dönemine ilişkin güzel bir örnek vermek mümkündür. I. İzmir İktisat Kongresine katılanlar işçi, sanayici, çiftçi ve tüccarların temsilcilerinden oluşmaktaydı. Ancak bu temsilciler bizzat o kesimlerden değil, sivil ve askeri seçkinlerden oluşan delegelerdi. Örneğin yazar Aka Gündüz işçilerin, Kazım Karabekir sanayicilerin temsilcisi olarak katılmıştı. Bu durum, tamamen seçkin bakışla devletin her şeyini tekeline alma anlayışının bir sonucudur. Demokrasi tarihimizin sık sık darbe, muhtıra gibi ters dalgalarla kesintiye uğramasının ve üstelik her dalgada bunu, halkın menfaatine yaptıklarının dile getirilmesinin en önemli sebebi de bu anlayıştır. Demokrasimizin Batı demokrasileri seviyesine ulaşamamasında, özellikle bu seçkin kadroların demokrasiye yükledikleri anlamın büyük etkisinin olduğunu da söylemek mümkündür (Öğün, 2004: 84). Gerçek demokratikleşmenin ancak halkın katıldığı süreçler içerisinde gerçekleşebileceğini belirten Mardin (1992: 64)'in, seçkinciliğin halkla yani demokrasiyle buluş(a)mamasına ilişkin olarak yaptığı şu tespitler oldukça açıklayıcıdır: “Cumhuriyetin resmi tutumu, Anadolu'nun dama tahtasına benzeyen yapısını, hiç sözünü etmeden reddetmekti. Cumhuriyet ideolojisinin benimsettirildiği kuşaklar da böylece yerel, dinsel ve etnik grupları, Türkiye'nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılar olarak görüp reddettiler. Karşılaştıklarında birer kalıntı gibi davrandılar onlara.”

Öte yandan demokrasinin askıya alındığını ilan eden darbe metinleri incelediğinde, darbeci kadroların kendilerini ülkenin gerçek sahibi ve milletin değişmez temsilcisi seçkinler olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Millet adına söylemde ve eylemde bulunabilecek en üst merci olarak kendilerini konumlandırmaktadırlar. Bu seçkin vesayetçi anlayış ve bu paradoksal hal, yani demokrasi için demokrasinin sürekli kesintiye uğratılması hali, genel anlamda demokrasi düşüncesine ve demokrasilerinin örnek uygulamalarına zıt bir durum oluştururken, merkezdeki kadrolara sahip seçkinlerin demokrasi niyetlerinin de önemli bir göstergesidir. Bu cümleden olarak, Osmanlı'nın son yüzyıl seçkin kadroları, devletin kurtuluşu için çoğunlukla iyi niyetli çareler aramalarına rağmen, iyi niyet yetmemiştir. Demokrasinin temel aktörü olan halkla iletişim kurma gereği duyulmayıp, süreçlerin dışında tutulmaları sürdürüldüğünden esas çözüm mercii olan halktan destek al(a)mamışlardır. Bu durum, halk desteğinden yoksun gayretlerinin başarısız olmasıyla sonuçlanmış ve devletin yıkılışına engel olamamışlardır (Yılmaz, 2000: 344, 345). Üstelik halktan kopuk olmakla kalınmamış, devleti kurtarabilme adına gereken desteği bulabilmek için birer dış dinamik olan Batı'lı merkezlerle yakın ilişkiler kurmuşlardır. Kurulan ilişkinin gücüne işaret edercesine, dönemin yöneticileri o merkezlere izafeten farklı isimlerle anılmışlardır. Örneğin bu kadroların başındaki insanlar, “*Nedim Paşa Nedimoff Paşa, Kamil Paşa ise İngiliz Kamil Paşa*” şeklinde o ülkenin adıyla anılır olmuştur (Yıldırım, 2016: 94-95; Sezer, 2006: 156). Cumhuriyet'e giden yolda da durum farklı değildir. Alman yanlısı Enver Paşa, Amerikan mandası savunucusu Halide Edip gibi isimler ve gene Rus ve İngiliz yanlısı kadrolar söz konusudur. Cumhuriyet döneminde de benzer şekilde ordu içinde “Amerikancı”

ya da “Avrupa yanlısı” subaylardan bahsedilmektedir. Öyle ki 27 Mayıs darbesinin Avrupa, 12 Eylül’ün ise Amerikan yanlısı bir darbe olduğu, 12 Mart Muhtırası’nın hemen öncesindeki 9 Mart cunta girişiminin de Baasçı bir sol kadronun işi olduğu değerlendirilmiştir. 12 Eylül darbesi sonrasındaki “Our boys (Bizim çocuklar)” tarzındaki söylemler de bu görüşleri destekler niteliktedir (Yıldırım, 2016: 95; Kaynak, 2006).

Kısacası, Türk siyasî tarihindeki tüm süreçlerde, bir halk hareketi yerine gerek otokratik ve gerekse demokratik nitelikli seçkincilerin egemen olduğu bir kadro hareketi geleneğinin mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Siyasete ilişkin tüm faaliyetler, devlet katında ve devlet içi kadrolar arasında meydana gelmiştir. Hatta siyasî hayatımızda halk hareketi gibi görünen ayaklanmalar bile, örneğin Celâli ayaklanmaları, toplanan çetelerin devlet memurlarının emri altına girmelerinden dolayı halk hareketi olmaktan ziyade devlet kapısında yer edinebilme çabası yani kapıkulu hareketi olduğu ifade edilmektedir (Tahir, 1990: 25; Yıldırım, 2016: 96). Siyasî tarihimizdeki bu ve benzeri örneklerden hareketle, gerek devlet katındaki olaylar ve gerekse demokratikleşme yönündeki çabaların, halkı dışarıda tutan kadrolar arası çekişmelerden ibaret operasyonlar olduğunu söylemek mümkündür. Esasen demokrasi tarihimizdeki bütün ters dalgalardan yani bocalamaların sebebi de budur.

Bu durumu aşabilmek ve Türk demokrasisine istikrar kazandırabilmek için, tepeden inmeçi çözümler üretme yerine toplumun önünü açarak demokratik kişilikle bezenmiş iç dinamiklerin yeşermesini sağlamak ve gücü vatandaşlarda toplayarak karar alma süreçlerinde halkın tercihlerine öne çıkarmak gibi hususlar en temel öncelik olmalıdır. Demokratikleşme sürecinin köklü ve devlet seviyesinde bir eleştirisinin yapılması ve demokratik kaygı sahibi tüm yöneticilerin bu duruma uygun yeni bir siyaset üretmeleri de şarttır. Özal iktidarıyla birlikte, bu bağlamda ciddi bir çabanın ortaya konulduğu bilinmektedir. Türkiye’yi dünyaya açan bu süreç aynı zamanda vatandaş merkezli bir anlayışla halkın demokratik bir dönüşümün başlangıcını oluşturmuştur. Bu dönemde, özellikle bilgi teknolojilerinin gelişmesini yakından takip eden, her türlü bilgiye rahatlıkla ulaşan ve bu sayede bireysel ve sosyal bilinçlenmesini artıran etkili vatandaş kitlesi oluşmaya başlamıştır. Devleti yönetenlerle doğrudan iletişim kurarak daha çok soran, daha çok talep eden ve haklarını arayan yani demokratik kişiliği ile karar alma süreçlerinde daha etkili olmaya çalışan toplum kesimleri kendisini göstermiştir. Buna karşılık yöneticiler de, demokratik olmayan uygulamaları ortadan kaldırarak, halkın ihtiyaçları doğrultusunda kamusal siyasalar üretmek ve bunların doğru şekilde uygulanmasını sağlayarak güçlü demokratik sosyal bünyenin oluşmasına katkı sunmuşlardır. Böylelikle Türk toplumu açısından hemen her alanda bir yeniden yapılanma dönemi başlamıştır (Bilge, 2011: 53).

Bu gelişmeler, Özal’ın ölümü ve arkasından başlayan süreçle (özellikle 28 Şubat süreciyle) kesintiye uğramış olsa da, 2002’den sonra halkın önemsendiği yeni bir şekil almış ve ivme kazanmıştır. Birçok sektörde yaşanan olumlu gelişmeler, AB Uyum Yasalarının çıkarılmaya başlanması ve özellikle ekonomideki gelişmeler gibi sonuçlar (bkz. Köni/Özdemir, 2012), demokratikleşmeyi hızlandırırken, en önemlisi de demokrasinin temeli olan demokratik kişiliğe sahip orta sınıfın güçlenmesine yol açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin son on beş yılda gerçekleştirdiği ve gerçekleştirmeye çalıştığı reformlarla birçok alanda yakalanan ivme, devlet ve millet birlikteliği açısından birçok olumlu sonuç ortaya çıkarmıştır. Bu durum, aynı zamanda Türkiye’de her türlü darbe imkânını olumsuzlamaya ilişkin değerlendirmelerin yapılmasına zemin oluşturmuştur. Askeri müdahale dönemlerinin sona erdiği ve artık askeri vesayetini bittiği fikri, özellikle 27 Nisan e-muhtırasıyla sonuçlarıyla birlikte halk nezdinde de kabul görürken, bir anda ve belki de öngörülemez şekilde 15 Temmuz 2016 gecesi patlak veren girişim, demokrasi düşmanı

zihniyetlerin her zaman pusuda beklediğini göstermiştir. Ancak bu süreçte, demokrasi düşmanlarının gözünden kaçan bir şey vardı; o da, tüm ters dalgalara rağmen dönem dönem gelişen olumlu ortamlar ve yaşanan gelişmelerle toplumun tüm kesimlerinde alttan alta oluşan demokratik kişiliğin devreye girmesi ve bir bütün olarak demokrasisine ve devletine sahip çıkmasıydı. Özellikle Cumhurbaşkanı'nın halka doğrudan temas eden ve halkla bağının sıkı sıkıya kurulmasını sağlayan tarz ve söylemlerinin de etkisiyle, alttan alta hazır olan demokratik kişilik darbe girişimi gecesini büyük bir tepkiyle ortaya çıkarmıştır. Halk, kendi isteği ile meclise taşıdıklarının başkalarının isteği ile inmesine göz yummak istememiş, bir anlamda kendi iradesine yani demokrasiye sahip çıkmıştır. Genel bir sezgi ile önceki darbe süreçlerini de hafızalarında tazeleyen halk, yeni bir darbeye geçit vermek istememiştir. Bu sonuç bize, halk ve devlet arasında gerçekleşen iletişimle, Türk siyasi tarihindeki zımnî sözleşme anlayışını hatırlatır şekilde, kalın duvarların yıkılarak yöneten-yönetilen birlikteliğinin yeniden oluşmaya başladığını ve büyük ölçüde güçlü bir sosyal bünyenin inşa edildiğini göstermiştir (Kala, 2016: 34). Ancak gelişen demokrasi kültürünün ve demokratik bünyenin bir yansıması olarak, bu sefer zımnî sözleşmenin halk tarafının edilgen değil yöneticilere karşı oldukça baskın ve etkin olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle demokrasinin olduğu gibi siyasetin de temel öznesinin halk olduğu bilfiil gösterilmiştir. Böylesi güçlü bir demokratik bünyenin inşasında halkın tüm kesimleriyle olumlu bir eğilimi gösterdiği (Yenikapı Ruhü) ve bunun güçlenerek devam edeceği ayan-beyan ortaya çıkmıştır.

Toplumun farklı kesimleri olarak 15 Temmuz öncesi gelinmiş olan demokratik kıvam ve sahip olunan demokratik kişilik, o gece darbe gibi demokrasiyi kesintiye uğratan ters dalgaların iç ve dış dinamiklerini geçersiz kılmıştır. Darbe girişimi karşısında yaşlısı-genci, kadını-erkeği, Türkü-Kürdü, Sünnisi-Alevisi, işçisi-memuru ile her türlü farklılığın topyekûn mücadele etmesi ve darbe girişimini engellemesi, güçlü bir sosyal bünye oluşturan halk kesimlerinin demokratik bir bilinçle devletine ve demokrasiye olan bağlılığının ilanı olmuştur. 15 Temmuz girişimini feraset ve basiretiyle çok kısa bir sürede fark eden halk, darbecilere ve tüm dünyaya bu toprakların gerçek sahibinin kendisi olduğunu göstermiştir. Kısacası dış dinamiklerin desteği ve içerideki bir grubun buna payanda olmasıyla başlayan girişim, sağlam demokratik sosyal bünyeye çarparak akamete uğramıştır (Kala, 2016: 35; Ataman/Shkurti, 2016: 60-64)

15 Temmuz gecesini ortaya konulan demokratik iradeyle, Türk demokrasisi, artık yeni bir döneme girmiştir. En önemlisi de bu irade, Türk demokratikleşme tarihi içerisinde halkın artık edilgen değil, bir iç dinamik olarak bizzat etken olduğunun ve arkasında halkın itici gücünün yer aldığı çok önemli bir ileri demokratikleşme dalgasının başladığının ifadesi olmuştur. Türk demokratikleşmesinde ileri bir dalgasının sembolü olan 15 Temmuz direnişi, artık siyasete ve siyasi gelişmelere yön verenlerin seçkincilerin değil, demokrasinin gerçek sahibi olan halkın bizzat kendisi olduğunu da göstermiştir. Bu yönüyle 15 Temmuz iradesi, Türk demokrasi kültürü ve dolayısıyla demokratikleşmesi adına umutları güçlü bir şekilde yeşertmiştir. O gece yaşananlar, demokrasiye sahip çıkmanın ve ona istikrar kazandırmanın yani demokratikleşmenin en güçlü ve ideal yolunun, evleviyetle halkı öne çıkarmaktan ve söz konusu demokratik kişiliği inşa etmekten geçtiğini ispat etmiştir.

SONUÇ

Kaynağı Batı dünyası olan demokrasi düşüncesi, 21.yüzyıla geldiğimiz bu günlerde tüm dünyada özgürlük, eşitlik ve insanca yaşama gibi temel değerlerin kaynağı olarak kabul edilen bir ideale dönüşmüştür. Bu ideale ise, Batı'da yüzyıllar boyu verilen mücadelelerle

dolu dinamik bir sürecin sonucunda ulaşılmıştır. Bu nedenle demokrasi düşüncesine ilişkin değerlendirmeler, statik bir kavramsallaştırma üzerinden değil dinamik bir süreci anlatan “demokratikleşme” kavramı üzerinden yapılmalıdır. Bu yaklaşım, demokrasi düşüncesini Batı dışı toplumlarda özellikle de Müslüman toplumlarda değerlendirirken çok büyük öneme sahiptir. Bu yaklaşım sayesinde, özellikle Müslüman toplumlar açısından anlamlı sonuçlara ulaşmak mümkündür.

Bu bağlamda nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'nin demokratikleşme süreci önemli bir örnektir. Türkiye, dinamik bir süreç olan demokrasinin kendiliğinden bir çırpıda gerçekleşmediğini, ısrarlı bir mücadele gerektirdiğini ve bu süreçte dış dinamiklerin olumlu/olumsuz etkisini kavramış bir ülke olarak, Batı'da olduğu gibi, yaklaşık iki yüzyıllık bir mücadelenin sonucunda demokratik bir düzene adım adım kavuşmuştur. Bu nedenle Türk demokratikleşmesi, yaşanan süreçler anlamında Hungtinton'un “demokratikleşme dalgaları” kavramsallaştırmasıyla örtüşmektedir. Zira Türk siyasî tarihindeki tüm süreçlerde, demokrasinin doğası gereği etken özne “halk” olması gerekirken, gerek otokratik ve gerekse demokratik nitelikli seçkincilerin egemen olduğu bir kadro hareketi geleneği gelişmiştir. Halkın dışarıda bırakılıp süreçlerden uzak tutulmasına yol açan bu durum, tüm çabalara rağmen Türk demokratikleşmesinin yüzeysel kalmasına yol açmış ve yaşanan her ileri dalga, her defasında bir karşı koyuşla, bir ters dalgayla karşılaşmış ve bir gerileme yaşanmıştır. Esasen demokrasi tarihimizdeki bütün ters dalgaların yani bocalamaların sebebi de, halkın siyasi süreçlerden uzak kalması ya da bırakılması olmuştur.

Türkiye, Tanzimat'tan Meşrutiyete, oradan Cumhuriyete ve sonrasında bugüne uzanan demokratikleşme sürecinde yaşadığı tüm meydan okumalara, her türlü müdahaleye ve tüm ters dalgalara rağmen, iç ve dış etkenlerin sayesinde çok partili siyasî hayata, serbest seçim sistemine, hak ve özgürlükleri güvenceye alan bir anayasal yapıya sahiptir. Bugün artık demokrasi standartlarını AB ile müzakere edebilecek bir konuma yükseltmiştir. Bu süreçte, 1908 tarihi ne kadar önemliyse 1946 tarihi ve sonrası da büyük öneme sahiptir. Özallı yıllar olarak tanımlanan dönem de, demokratikleşme açısından ciddi bir çaba ortaya koymuştur. Tüm ileri dalgalarda olduğu gibi, bu yıllarda ortaya konulan vatandaş merkezli yaklaşım, Türkiye'de halkın bilinçlenmesinin önünü açmış ve demokratik bir dönüşüm yaşanmasını sağlamıştır. Özellikle bilgi teknolojilerinin gelişmesini yakından takip eden, her türlü bilgiye rahatlıkla ulaşan ve bu sayede bireysel ve sosyal bilinçlenmesini artıran etkili vatandaş kitlesi belirlemiştir. Devleti yönetenlerle doğrudan iletişim kurarak daha çok soran, daha çok talep eden ve haklarını arayan yani demokratik kişiliği ile karar alma süreçlerinde daha etkili olan toplum kesimleri belirlemiştir. Buna karşılık yöneticiler de, demokratik olmayan uygulamaları ortadan kaldırarak, halkın ihtiyaçları doğrultusunda kamusal siyasalar üreterek ve bunların doğru şekilde uygulanmasını sağlayarak güçlü demokratik sosyal bünyenin oluşmasına katkı sunmuşlardır. Böylelikle Türk toplumu açısından hemen her alanda bir yeniden yapılanma süreci başlamıştır.

Özallı yılların sona ermesiyle birlikte başlayan ve 28 Şubat süreciyle zirve yapan çok güçlü ters dalga, tüm demokratik gelişmeleri altüst etmiştir. Ancak Türkiye'de, esen demokratikleşme dalgasını iyi değerlendirip bilinçlenen ve gittikçe demokratik kişiliği güçlenen insanı sayesinde bir demokrasi kültürü ve sosyal bünye oluşmaya başlamıştır. Gelişen bu iç dinamik, güçlü ters dalgaya rağmen içten içe kendisini korumuş ve 2002 yılından itibaren yeni bir demokratikleşme dalgası başlatmıştır. AB Uyum yasalarıyla hız kazanan bu ileri dalga, yarım kalan vatandaş merkezli süreci büyük oranda tamamlamıştır. Bu sayede, ileri ve ters dalga süreçlerinde yavaş yavaş da olsa demokrasi kültürünü özümsemiş ve kendisinde demokratik kişiliği oturtmuş olan toplum kesimleri, Türk demokrasisinin temel öznesi haline gelmiştir. Artık seçkincilerin değil, devlet-vatandaş

bütünleşmesini de sonuç verir şekilde halkın etkin bir özne olduğu Türkiye söz konusudur. 15 Temmuz Süreci ise, bu anlamda hem Türk demokratikleşmesinin önemli bir aşaması hem de halkın tüm kesimleriyle demokrasinin gerçek öznesi olduğunun önemli bir göstergesi ve ilanı olmuştur.

Sonuç olarak; Türk demokratikleşme süreci, Batı dışı toplumların demokrasiyle tanışabileceğinin ve demokratikleşebileceğinin en önemli örneğidir. Bu nedenle başta Türkiye olmak üzere, kendisi gibi demokratikleşme konusunda sıkıntılar yaşayan, demokrasisi sık sık kesintiye uğrayan ve her müdahale sonucu yeniden toparlanmakta zorluk çeken ülkelerin, demokrasilerini sürdürülebilir kılmak için, halkı sisteme güçlü bir şekilde dâhil edecek tedbirleri yeniden gözden geçirmeleri gerekir. Özellikle hukuk sistemlerini, evresel hukuk ilkeleri esaslarına dayalı hale getirerek en kısa sürede hukuk devleti vasfını kazanmaları olmazsa olmaz bir gerekliliktir.

NOTLAR

* Sarıbay (2000: 115), demokratik kişiliği inisiyatif sahibi, karşılıklılık esasına inanan, yanılabilirliğini kabul eden, araştırma zihniyetine sahip, hoşgörülü, açık ve aydın fikirli ve sorumluluk sahibi olmakla eş anlamlı olarak tanımlar.

KAYNAKÇA

- Akıncı, A. (2013). Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 15, S. 2, Aralık.
- Arslan, A. (1997), "İslam, Demokrasi ve Türkiye" Görüş, S.33, Kasım-Aralık.
- Arslan, Z. (2005), Anayasa Teorisi, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Ataman, M.& Shkutri, G. (2016), Batının Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi, Adam Akademi, C.6, S.2.
- Beydilli, K.(2006), "Mustafa Reşid Paşa", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 31.
- Bilge, M. (2011), Türkiye'de Demokrasi Kültürü: Siyaset ve Toplum, TSA/Yıl 15 S.3, Aralık.
- Bulut, N. (2003), "Demokrasiyi İdeal Anlamına Yaklaştırma Çabası Olarak Radikal Demokrasi", AÜEHFD, C. VII, S.1-2, Haziran.
- Burçak, R. S. (1979), Türkiye'de Demokrasiye Geçiş - 1945-1950, Ankara: Olgaç Matbaası.
- Catt, H. (1999), Democracy in Practice, London: Routledge.
- Dahl, Robert A. 1971: Polyarchy. Participation and Opposition. New Haven (et al.): Yale UP.
- Demir, O. & Üzümcü, A. (2002), "Türkiye'de Yaşanan Ara Rejimlerin Sebepleri Üzerine Bir İnceleme", G.Ü. İİBF Dergisi, S. 1.
- Diamond, L. (2011), "Democracy After the Arab Spring: A Fourth Wave or False Start?", Foreign Affairs, May 22.
- Dursun, D.(2012), Siyaset Bilimi, İstanbul: Beta Yayınları.
- (2001), Demokrasi Sorunu ve Türk Demokrasisi, İstanbul: Şehir Yayınları.
- Duverger, M. (1969), Halksız Demokrasi, (Çev: Özü, İ.), İstanbul: Dördüncü Yayınları.
- (1975), Seçimle Gelen Krallık, (Çev: Erkurt, N.), İstanbul: Konuk Yayınları.
- (1974), Siyasal Partiler, (Çev: Özbudun, E.), Ankara: Bilgi Yayınları.
- Ekinci, N. (1997), II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Erdoğan Tosun G. (2001), Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Erer, T.(1963), Türkiye'de Parti Kavgaaları, İstanbul: Ticaret Postası Yayınevi.
- Eryılmaz, B. (1992), Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme, İstanbul: İşaret Yayınları.
- (1993), "Osmanlı Devletinde İktidar ve Muhalefet", İlim ve Sanat, S.35-36.
- Garrard, J.& Tolz, V.&White, Ralph (2000), European Democratization since 1800: Past&Present, Basingstoke: Macmillan.
- Gershman, C. (2011), "The Fourth Wave Where the Middle East Revolts Fit in the History of Democratization and How We Can Support Them", www.tnr.com/article/world/85143/middle-east-revolt-democratization?, March 14.
- Giddens, A. (2000), Elimizden Kaçıp Giden Dünya, (Çev: Akınhay, O.), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gözler, Kemal, (2008), Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş, Bursa: Ekin Yayınları.
- Hakyemez, Y. Ş. (2012), "Türkiye'de Son 10 Yılda (2002-2012) Demokratikleşme Sürecinde Atılan Adımlar", Türkiye'nin Demokratik Dönüşümü, (ed. Yılmaz, M./ Beriş, H. E.), Ankara: SDE Yayınları.
- Heywood, A. (1999), "Demokrasi", Sosyal ve Siyasal Teori (Ed: Yayla, A.), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- (2012), Siyaset Teorisine Giriş, (Çev: Köse, H. M.), İstanbul : Küre Yayınları.
- Huntington, S.(2011), Üçüncü Dalga: Geç Yirminci Yüzyılda Demokratikleşme (Çev. Özbudun, E.), Ankara: Kilit Yayınları.
- Kala, M. E. (2016), Darbeye Kafa Tutmanın İnsani İmkânı: Sosyal Bünyeyi İnşa Etmek ve Ona Dost Olmak, Adam Akademi, C.6, S.2, ss.21-36.
- Kalaycıoğlu, E. (1995). Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi. (Ed. Özbudun, E. / Kalaycıoğlu, E. ve Köker, L.), Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.
- Karatepe, Ş. (1993), Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karpat, K.H. (1996), Türk Demokrasi Tarihi-Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, İstanbul: AFA Yayınları.
- Karpat, K. H. (1967), Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Kaynak, M.(2006), Darbeli Demokrasi/Olaylar ve Çözömler, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keyman, E. F. (1996), "Nasıl Bir Liberal Demokrasi", Diyalog, S.1.
- (2000), Türkiye ve Radikal Demokrasi, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Koçak, C.(1986), Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945, Ankara: Yurt Yayınları.
- Köker, L.(1996), "Radikal Demokrasi", Diyalog, S.1.
- (2000). Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Köni H. & Özdemir, G. (2014), "11 Years Justice and Development Party Government: Facts and Prospects", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.6.
- Lewis, B.(2010),*Demokrasinin Türkiye Serüveni*, İstanbul: YKY.
- Lijphart, A. (1996), *Çağdaş Demokrasiler, Yirmi Bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, (Çev. Özbudun, E. / Onulduran, E.), Ankara: Yetkin Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.
(1995), *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atatürk, M. Kemal (1997), *Söylev ve Demeçleri I-III, II.Kısım*, Ankara: Atatürk araştırma Merkezi Yayını.
- Olgun, K. 1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri, Ankara, Atam Yayınları, 2008.
- Olimat, M.(2011), "The Fourth Wave: Revolution and Democratization in the Arab Middle East", *Journal of International Women’s Studies* Vol. 12/3.
- Özalp, O. N. (2008), *Türkiye Demokrasilerin Neresinde? Demokrasi Tiplerini Işığında Türkiye Örneğine Yeni Bir Bakış Denemesi*, İÜHFİM, C.LXVI, S.2.
- Öğün, S. S. (2004). *Türk Politik Kültürü*, İstanbul: Alfa Yayınları
- Özdemir, G. (2000), *Tanzimat Döneminde Muhalefet Düşüncesi ve Yeni Osmanlılar*, Sakarya Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.
(2013), "Farklılıkların Kesiştiği Coğrafyalar İçin Bir Öneri: Radikal Demokrasi", *CBÜ Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C. 20, S. 1.
(2017), "Demokratikleşme Bağlamında Arap Demokratikleşmesine İlişkin Bir Değerlendirme", *Tesam Akademi Dergisi*, C.3, S.1.
- Parry, G.& Moran, M. (1994), "Introduction: Problems of Democracy and Democratization", *Democracy and Democratization*. (Eds. Parry, Geraint / Moran, Michael) London: Routledge, 1-2.
- Poteman, C. (1989), "The Civic Culture Revisited", (Ed. Almond, G./ Verba, S.) *Sega Publications*, Newbury Park.
- Sartori, G. (1993), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev: Karamustafaoğlu, T./Turhan, M.), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Sencer, M. (1974), *Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, İstanbul: May Yayınları.
- Sezer, B. (2006), *Osmanlı’nın Batıcılığın ek Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul.
- Sözen, S. (2011), "Türkiye’de Demokratikleşme ve Kamu Yönetimi Reformu: Son On Yıla Genel Bir Bakış", *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 473, Aralık.
- Swingewood, A(1998), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (Çev: Akınhay, O.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tahir, K. (1990), *Notlar/Roman Notları 1*, (Haz. Yazoğlu, Cengiz), İstanbul: Bağlam Yayınları.
1992), *Notlar/Osmanlılık/Bizans*, (haz. Yazoğlu, Cengiz), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Timur, T. (1971), *Türk Devrimi ve Sonrası (1919–1946)*, Ankara: Doğan Yayınları.
- Tökin, F. H. (1965), *Türk Tarihinde Siyasî Partiler*, İstanbul: Elif Yayınları.
- Tunaya, T. Z.(1988), *Türkiye’de Siyasal Partiler, C. I, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
(1952), *Türkiye’de Siyasî Partiler (1859-1952)*, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Tunçay, M. (1981), *Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)* Ankara: Yurt Yayınları.
- Uluç, V. (2014), "Liberal - Muhafazakar Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi", *Yönetim Bilimleri Dergisi* C.12, S.23..
- Whitehead, L. (2002), *Emerging Market Democracies: East Asia and Latin America*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Yetkin, Ç. (1982), *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, İstanbul: Karacan Yayınları.
- Yıldırım, Y. (2016), "Kemal Tahir'de Kadro, Darbe ve Halk Hareketi Kavramları Perspektifinden 15 Temmuz Girişimi", *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, Haziran.
- Yılmaz, A. (2000). *Modern Demokrasi- Gelişimi ve Sorunları -*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yoldaş, Y. & Yoldaş, Ö. B. (2013), *Niklas Luhmann’ın Demokrasi Teorisi*, Yunus Yoldaş: *Toplumun Siyaseti*, İstanbul: Derin Yayınları.